

Dr Jovan Đorđević: Uvod u ustavno pravo

Beograd, 1965. god.

Uroš Trbović

Da bi ovjekovječio svoje političke želje, da bi vladao, čovjek donosi zakone, donosi ustave. I ustav prije nego je donijet postaje dio historije — okamenjeno pravilo koje svakodnevno pritište djelatnost ljudi, ali isto tako historija postaje dio ustava, jer ljudi stvarajući ustave, stvaraju političku historiju. Stara ustavna pravila primjenjuju na nove odnose, mijenjajući samo izraze, imena, eventualno i terminologiju, dok suština ostaje ista: čovjek vlada nad čovjekom, ali ne budućnošću, nego prošlošću.

I knjiga Uvod u ustavno pravo, okrenuta je prošlosti, političko-pravnom razvitku ustava, ustavnosti i demokratskih oblika. Autor znalački daje prikaz predmeta ustavnog prava, sistema i izvora ustavnog prava, pojma i porijekla ustava, razvoja ustavnosti u svijetu, da bi najzad završio s prikazivanjem konstituiranja socijalističke Jugoslavije i njenog političkog i ustavnog razvitka do 1953. godine.

Čitalac bi bio zaveden kada bi u ovoj knjizi tražio samo ustavnu propedeutiku ili samo ustavne norme i formalističko-pravnu obradu ustavnog fenomena. Knjiga mnogo šire tretira konstitucionalno pravo, dajući politološki i djelimično ekonomski aspekt tog donedavno isključivo pravnog fenomena. I sam naziv ustavno pravo rezultat je pravne teorije XVIII st., premda je ono stvarno postojalo već u robovlasničkom poretku, u formi carskih edikata, te je bilo pravo samo za cara i tanki sloj robovlasnika, dok je za golemu većinu plebejaca bilo nepravo. Tako je već zarana politička vlast pretvorena u pravo ili nepravo, zavisno od klasne pripadnosti. I ustavno pravo nije pošteđeno te historijske neumitnosti: ono je postalo hijerarhijski najviši pravni izraz za političku vlast i njezine stvarne nosioce. Ustavna vlast postala je ustavno pravo najviša i sveta dogma iznad koje ne postoji ništa više, nipoštaštavajući tom prilikom činjenicu da je politička vlast u stvari ustavna vlast, čije je najbitnije svojstvo ustavnost.

Zato smatramo diskutabilnim određivanje ustavnosti kao pravnog fenomena.

»U svom užem, tehničko-pravnom značenju, ustavnost je vezana za uvođenje ustavnog poretka zasnovanog uglavnom na pisanom ustavnom tekstu koji predviđa sadržinu i granice svih ovlašćenja organa vlasti i građana. U svom političkom smislu ustavnost je naziv za društveno-političku pojavu potčinjavanja mehanizma i akcija vlasti i vladajuće politike objektivnom pravu, odnosno sistemu utvrđenih pravila ili bar konvencija čije se poštovanje zasniva na konkretnim društveno-političkim odnosima i na odgovarajućim ustavno-pravnim (po pravilu sudskim) garantijama. U tom smislu ustavnost izražava ideju »vladavine prava« nad arbitrarnom (samovoljom) »vladavinom nad ljudima«. Ustavnost je princip ograničenja i institucionaliziranja svake politike, a naročito vlasti kao njenog spoljnog i autoritativnog izraza. Još u širem političkom značenju, ustavnost podrazumeva društveno-političke i idejne procese, borbe, napore i postignuća naroda, klasa, grupa i pojedinaca u pravcu ograničavanja apsolutizma i samovolje, obezbeđenja kontinuelnog funkcionisanja ustanovljenog sistema političkih odnosa«. (J. Đorđević: Uvod u ustavno pravo, str. 24.)

Ustavnost, dakle, ostaje ustavnost. Mijenjaju se samo aspekti, koji mogu biti tehničke prirode kao npr. pisani ustavni tekst, zatim potčinjavanje vlasti i politike objektivnom pravu, te najzad u najširem smislu politička borba klasa protiv samovolje i apsolutizma putem ustanovljivanja sistema političkih

odnosa. Fenomen ustavnosti kod svih aspekata ostaje isti, jer se radi o najvišem pravnom pravilu koga su se dužni pridržavati potčinjeni i natčinjeni, pojedinci i grupe. Razlika u aspektima ipak postoji, jer se jedanput radi o ustavu, drugi put o potčinjenoj vlasti, a treći put o ustavnosti kao sredstvu klasa da slome samovolju i apsolutizam pojedinaca. Ustavnost ostaje prisutna u svim vidovima, dok je razlika u aspektima samo modalna. Kod političkog aspekta ustavnosti, ona se svodi na potčinjavanje vlasti i politike objektivnom pravu, što mislimo da je diskutabilno. Mišljenja smo da ustavnost ne određuje političku vlast, nego obratno, da politička vlast određuje ustavnost. Ali ustavnost kao pravno institucionalizirana politička vlast ispoljuje se prema društvenom poretku, prema subustavnim organima, pojedincima i institutima, kao politički odnos, kao autokratsko ili demokratsko upravljanje. Budući da u političkom sistemu osim nosilaca ustavne vlasti postoje i političko-izvršni i upravni organi, a u složenim državama i kopije tih organa, razumljivo je, da postoji i potčinjavanje takvih akcija vlasti fenomenu ustavnosti, što ne znači da su svi bezrezervno podvrgnuti ustavnosti.

Naprotiv, ako se složimo s postavkom da su svi potčinjeni ustavnosti, tada se moramo podsjetiti na činjenicu da ustavnost određuje vladajuća klasa i da se ona jedino bezrezervno nje i pridržava, nastojeći da je naturi svim drugim društvenim i političkim grupacijama kao sveto pravilo. Naravno, da to ne znači da se vladajuća klasa ustavnosti uvijek i potčinjuje. Jer mijenjajući je u zavisnosti s razvojem društvenih odnosa, ona je narušava, a narušavanje je odstupanje od potčinjavanja. To znači da je za egzaktno utvrđivanje ustavnosti najpogodnija stvarna društveno-politička situacija, stvarni politički odnosi u društvu koje regulira ustav. Jer vrludanje po pravnim propisima — pa makar i najvišim — nije uvijek siguran put za iznalaženje suštine ustavnosti, zato što je ustav kao izvor iz kojeg crpimo saznanja o ustavnosti u svojoj osnovi ideološki. Ako je ustav ideološki, a ujedno je osnovni izvor ustavnosti, tada je neminovno i ustavnost ideološka, tj. iskrivljena politička slika onog stanja koje u stvarnosti postoji u nekom društvenom poretku. Tačnije rečeno, ustavnost je kategorija građanskog društva, koja isključivo služi kao politički odnos između vladajuće grupacije i ostalih članova društva, ali isto tako i kao sredstvo za distanciranje proletarijata od političke vlasti.

Zato su oblici kroz koje se ustavnost ispoljuje, posebno interesantni za teoriju socijalističke demokracije.

Socijalistička demokracija nije samo oblik diktature proletarijata, nego je naprotiv diktatura proletarijata suština socijalističke demokracije, odnosno ona je neposredna u svim razvojnim fazama. To znači da je i ustavnost neposredna. Po tome se proleTERSka ustavnost razlikuje od buržoaske, jer je ustavnost goleme većine stanovništva, a neustavnost neznatne manjine, pa zbog toga cilj socijalističke demokracije nije ovjekovječenje proleTERSke ustavnosti, nego dokidanje ustavnosti kao klasne kategorije.

Zavisno od tri faze socijalističke demokracije postoje također i tri faze proleTERSke ustavnosti. U fazi revolucionarne demokracije naoružane mase vrše neposredno političku vlast, sprovodeći pri tom i ustavnost.

U fazi učvršćenja proleTERSke vlasti, milijunske mase proletarijata neposredno participirajući u vlasti sprovode klasnu diktaturu proletarijata, a ustavnost kao klasna oštrica uperena je protiv ne baš tako beznačajne manjine kapitalista.

Najzad u trećoj fazi neposrednog upravljanja od strane cijelog društva u oblastima koje država napušta, mijenja ustavnost od prinude i sile u društveno samoupravljanje.

Postoji još jedna specifičnost proleTERSke ustavnosti za razliku od buržoaske, naime, da je u svim njenim preobražajima dominantan odnos, a ne institut. To svojstvo proizlazi iz činjenice da je ona neposredna u svim fazama.

Tako u teoriji.

Međutim, u praksi postoje odstupanja od načela neposrednosti socijalističke demokracije, iz razloga što je socijalizam nastao u najnerazvijenijim zemljama. Zbog toga se zadržala posredna demokracija uz neposredne oblike zadržao se institut, uz društvene odnose.

Naravno da je to utjecalo i na proleTERSku ustavnost, koja je postala posredna i neposredna, zavisno od vrste društvenih poslova na koje se odnosi.

No, i ona je nužnošću razvitka podložna procesu odumiranja, bilo da se radi o demokratizaciji ustavnosti, bilo da se radi o njenoj disperziji u sve društvene slojeve.

Konkretne forme kroz koje se vrši odumiranje ustavnosti kod nas su

radnički savjeti, predstavnička tijela, samoupravne ustanove, društveno-političke organizacije.

Postoje također konzultativne forme, kao što su zborovi birača, gdje je po našem mišljenju riječ o prelaznoj formi iz posredne u neposrednu ustavnost.

Dakako, da su ove forme samo privremeni oblici, koji treba da razriješe proturječnosti prelaznog perioda koje se rješavaju bilo prinudom ili demokratiziranjem, zavisno od toga da li se radi o naslijeđenoj ili se radi o novonastaloj proturječnosti. Kada je riječ o naslijeđenoj proturječnosti ona se rješava prinudno, a u slučaju novonastale demokratizacijom. U tom smislu i ustavnost je po svojoj prirodi ili prinudna ili demokratska, a ponajčešće kompromis jedne i druge.

Napokon napominjemo da ovo iznosimo diskusije radi, a ujedno i kao prilog problematici ustavnosti u socijalizmu.

Zaključujući ovo izlaganje, možemo konstatirati, da je ustavnost historijska kategorija, koja treba da odigra svoju funkciju u socijalističkom društvu u onom obimu i u onoj klasnoj strukturiranosti u kojoj je socijalizam još uvijek opterećen ostacima starog. Nadalje treba napomenuti, da se fenomenu ustavnosti pristupalo normativno, politološki i sociološki, te smo mišljenja da je za suštinsko određivanje tog fenomena najpogodniji sociološko-politički pristup.

Najzad — što je teza za sebe — ustavnost postaje sve više humanizam, što znači da se ustavnost vraća čovjeku, završavajući svoj kružni put po neravnom tlu klasnog društva.